

radoman kordić

PAD I POLET

„Pobuna — to je otmjenost roba“. (Tako je govorio Zarazustra, Ničje)

Istorijski neprekidno potvrđuju priču prvog čoveka koji je, nejasno rođen, nejasno živeo, nejasno umro i nejasno započeo istoriju svojom pobunom protiv te nejasnoće. U njoj (nejasnoći) ja tražim smisao svojih akcija, moralnost samog smisla. Nije li to moje traženje i najbolji dokaz njegovog nepostojanja? U nejasnoći ja se bunim protiv tog nepostojanja smisla, protiv traženja smisla u subordinatorskom poretku sveta. Već time je moja pobuna postala ortak nekog od principa poretka sveta, nekog smisla van mene. Sebe, dakle, tražim u susedstvu, u posredovanju tom poretku sveta. Bunim li se onda u istom tom susedstvu? Padam li u istoriju svojim nepristajanjem na nju?

Ako se bunim, ja prihvatom odgovornost, dođuše za svet u ime koga se bunim. Ali ja se bunim protiv konkretnog sveta, konkretnih ideja, u ime nečega što postoji kao predstava, što se bez sumnje ne može realizovati u zamišljenom obliku; uz to, bunim se iz jednog sveta koji me je stvorio, na koji sam pristajao, koji sam svojim akcijama delimično učvršćivao, kome sam dao kap svoga bivstvovanja i kome će me moja smrt zauvek vratiti. Moje bivstvovanje u njemu me obavezuje na odgovornost, moja smrt mi došaptava da je odgovornost stvar morala susedstva, da koča za istorijom, da je magično oko subordinacije sveta. Ja sam u njenom poletu i kad se otimam svetu u kome ipak jedino mogu biti. Destrukcijom tog sveta ponovo ga ne stvaram, ne menjam ga, ja stvaram nešto novo, iako ni istorija ne zna da je ikad išta stvoreno što nije imalo nekog dalekog pretka, mada ništa nije odvajkada. Ako se pobunom oslobadam (prividno) odgovornosti prema postojećem svetu (koji je pobunu omogućio), kako mogu biti odgovoran za nešto što još ne

postoji, što sasvim ne poznam? Uverenje u takvu odgovornost je kompenzacija pred svetom koji me je uveo u pobunu, u neodgovornost. I tu se nastavlja igra istorije i smrti, istorije kao karikature stvarnih akcija i smrти kao karikature smisla života, onog iz susedstva i ovog lebdećeg postojanja između istorije i smrti, ovog estetizovanog primeravanja života apstraktnoj igri duha.

Zivim li ja život ŽIVOTA ili život DUHA? Svaki posebno govorim mi o padu, oba zajedno otvaraju provaliju. Iz nje je ljudski glas nerazumljiv, jer se obraća istoriji, jer svet (posle najvećih katastrofa) ostaje neki svet, ostaje SVET.

Ja sam u tom svetu, u jednoj njegovoj tački, u ostalim prostim ne prisustvujem, ali ja sam tamo sa svojim neprisustvom koje nije neodgovorno, jer ja sam taj što zanemaruju, ne vidi sve ostale tačke sveta koje imaju pravo na mene, na moju reč na koje imam pravo, na koje delujem svojim prisustvom u onoj mojoj tački, iz koje ne moram videti, ali ne i ne znati ostale tačke sveta u čijem sam krugu. To što ih ne primećujem ne oslobađa me obaveze prema njima; naprotiv, odgovornost je udvostručena, a moje pravo na akciju uime korenite svršishodne promene je osporeno.

S druge strane, bekstvo u privatnosti, u okviru jedne sobe, jedne pećine, jednog nekomunikabilnog duha, u usko vidno polje, svedenje odgovornosti na odgovornost za sebe, za svoje relacije prema drugima (odnos drugih prema meni u privatnosti je van moje kontrole, van mogućnosti moje korekcije), u kritičnost bez sinteze iz objektivnih protivurečja, čini, takođe, pobunu koja zapravo nije ništa drugo do proizvod metafizike one prve nejasnoće. Ovakva pobuna nema idealni svet koji participira na stvarnosti, ne zna da odgovornost uime nestvorenog sveta, a odgovornosti za knokretni svet se određuje. Reklo bi se da nije istorijski perspektivna, da nije na liniji životnosti, mada svojim oponašanjem dešavanja može zatvra-

rati praznine logike istorije, a to znači da se njen smisao za karikaturu dvostruku ostvaruje.

Ako biti u životu znači odgovarati životu, odgovarati za život u ime života — onda je privatnost ili nemoguća ili lažna, ili sam naprosti u njoj kao ličnost ugušen. Međutim, istorija me opominje da kule od slonovača nisu samo pesničke fikcije, a ja sam ustvrdio da je privatnost neka vrsta pobune, istina pobune protiv, ali ne i pobune ZA. A to ZA je osnov kretanja, smislenosti i, ako hoćete, ljudskosti. Prema tome, odbrana privatnosti, apsolutnog subjektivnog bivstva u društvenoj determinisanosti postojanja nema smisla; ona je negativna pobuna, jer neodgovorno afirmaže situaciju protiv koje je htela biti, upotpunjene svet, ali i nadilazi ga priznjem da ono ZA pobune nije ništa drugo do jedno od bezbrojnih ZA privatnosti, ili ZA igre u svetu, ZA pada u istoriju, ZA poletu u subordinatorski poredak sveta.

Pad i polet su moje bezbojne granice i mogućnost moje egzistencije, neumitni paradoks ljudskog bića koje teži za nekim sveobuhvatnim principom. Svet me odatle vraća igri objekata, povara mi redukciju stvarnosti kao protivtežu padu i poletu.

No, pobuna koja ima za cilj kompletanu destrukciju jednog sveta, nasilno raskida kontinuitet postojanja, raskida i svoj smisao. To novo moralno bi stvarati iz ničega. Polovično rešenje, licemerno obostrano zadovoljstvo, ne zadovoljava moj moral pobunjenika. Ja se bunim, jer hoću sve, ja, kao pravi pobunjenik, igram na kartu apsoluta, u koji, razume se, ne verujem, ali ja igram i protiv pada u samodovoljnost relativizma istorije, protiv poleta u autoritarnost principa subordinacije poretku sveta.

Totalnost pobune je geslo pobunjenika, moje načelo transformacije sveta koji ne prihvatam. Ali totalnost je nemoguća iz ničega, kao što ni čovek ne može postati bez jednog mlaza spermatozoidea. Da li je onda moguća stvarna pobuna, stvarna promena?

Mogu li da pobunim sebe u svetu ravnuđaša postojanja, u svetu u kome umetnost, dakle, reč (nešto do kraja nepredvidljivo, nepotpuno, čak i kad je oznaka stvari) biva jedina manifestacija masovne pobune, odnosno pobune bića? Rešavam li time paradoks svoga ljudskog bića, jesam li pogebao granicama stvarnosti?

Kako da se vratim (da nađem put) u svoju egzistenciju?

Parcijalna pobuna više nije moguća. Svet nikad nije bio tako celina kao sada, iako čovek još uvek nemaoseća te celine, ne poznaje njenje zakonitosti. On i dalje dela po svom kratkom pojmanju svrhe. Opšta kauzalnost ga zanima u meri kojom njenjegovu ličnost određuje i prema tome i prostire svoje interesovanje, prema tome se buni ili povećaju u privatnosti, ne prekoračujući međe utvrđenog poretka sveta. Odgovornost još uvek shvata kao odgovornost za sebe po stereotipu: svaki je kovač svoje sreće, mada je život nametnuo drugo, teskobnije, mučnije, da li i prihvatljivije, načelo: svu su kovači moje sreće i, konsekventno tome, umesto odgovornosti za sada, odgovornost za večnost, ne večnost tela, nego večnost ljudskog. Istina destrukcija sada nije i destrukcija večnosti, čak može biti korak bliže večnosti (iz večnosti gledan nevažan) ukoliko tu večnost identifikujem sa ništa. No, ništa mi ne može biti svrha, niti mi to može biti kosmička zakonitost; stoga sam zainteresovan za svrhovitost destrukcije sada, naime za mogućnost transformacije razaranog sada. Dakle, mogao bih da prlhvatim pobunu koja neće uništiti svet u kome i ja imam svoju tačku, koja bi bila odgovorna za raščinjanje tog sveta, koja bi garantovala odgovorniji oblik bivstva, svest, esencijalni ljudski zahtev da se ljudski bude u svetu, da se svet konvencija, nad — ja transformiše u svet ega. Prema tome, prvi i jedini uslov pobune jeste ličnost. Pobuna je opravdana ako stvara ličnost i ako je izvodi ličnost. Ličnost se bori za sebe. Ona bi to moralna činiti i u literaturi ako literatura prestaje da biva ostvarena lepota, ako je osobenost ličnosti u njoj ugušena. To praktično znači da bi pobuna u njoj moralna biti permanentna, kao, uostalom, i u životu, i to ne samo pobuna forme nego pobuna kao adekvant vrednosnim i estetskim zahtevima, kao negacija datog stanja, pa i čitave duhovne aktivnosti koja se, nabrekla od samodovoljnosti, već je iscrpljena. Bez te pobune, umetnosti pribegavam kao istoriji, kao autoritarnosti subordinacije sveta. U njoj prepoznajem moral susedstva, naslućujem svoj pad u istoriju, u karikaturu moje egzistencije. Istina, taj pad je estetizovan, ali ipak je pad iz egzistencije.

Ranjivo osvedočenje moga bića u umetnosti ne olakšava mi poraz. Ipak, samo je Hegel ustvrdio da je umetnost više nemoguća, ali su se zato svi pobunjenici u umetnosti potrudili da tu njegovu izjavu sapnu i tako protumače da ona opet može ostati između utvrđenih kanona poznate linije duha koji pobunu izjednačuje sa formom, sa istoričnošću postojanja.

Pragmatizam postojanja je tu, na pragu. U pobunjenoj formi sačuvana je njegova svrha. Moje postojanje te i postojanje razuma njima samim promovisano, promenom forme zadržava sve obzire susedstva. Ono poput umetnosti osnažuje moj polet u sigurnost poretka sveta. U njemu samom sadržana je bezuslovna potreba za autoritetom. Sloboda forme postojanja samo skriva slobodu imanentnu ljudskom biću; sloboda postojanja nastoji da podčini, da je uvede u vidno polje sada, slobodu svesnog bića, ili, rečeno jaspersovskim jezikom, slobodu egzistencije.

Pobunjena forma draži duh, ali, da li sa njim ostvarjuje značajnu komunikaciju, da li poima većnost sudbine pobunjenika ili možda vuče tajni sporazum sa prošlošću, sa dobro znanom, pa ipak primamljivom igrom prošlosti, u kojoj se može naći vrednovanje, približavanje slobodi, humanizmu, lepoti, konačno ljudskom, u kojoj se pouzdano zna istina?

Postojanje je, bez sumnje, istina, ali istina umetnosti i ne manje rezultat poraženog, u privatnosti uvučenog subjekta, ili unutarnji monolog nemoći u životu, od nad — ja cenzurisanih protheva, u kranjem slučaju dijalog sa svetom koji vodi jedan subjekt i retko svesni izraz pobune protiv uniformnosti nad — ja, protiv neodgovornosti čoveka. No, istina postojanja ne mora biti, najčešće i nije, istina moga bića. Njemu se priklanjam, kao što sam se zaverio bogu, kao što sam od privatnosti, od nevere stvorio veru; protiv smisla iznašao sam smisao. U privatnosti (i pesnikovo) može se samo trajati. U njoj sam ja — primalac oslobođen od akcije, od poimanja sebe kao dela celine sveta. Tako sam se i nehotice okrenuo protiv svoje tačke u svetu koja me obavezuje, koja mi predložava pobunu o kojoj moja svest, moja uspavana svest nema realnu predstavu, jer je izgubila pravo polazište, jer postojanje u kome jesam sada, jesam FIZIS, možda bezbedan, ozidan od promage moje neumitne tačke, nastavlja svoju pragmatičnu igru, jer me zasipa opštih moralnih normama, jer je na zajedničkom poslu istorije i subordinacije sveta. U njemu se stišu moj pad i moj polet, u njemu se moja sloboda izjavljuje, u njemu moja pobuna ispadala iz slobode bića. I moram da shvatim — postojanje se sudbinski igra mnome. Ono se umesto mene buni, ono, u stvari, jeste u mojoj tački, ja sam pored, pored pojmove protiv kojih su bunim da biti smešna ulogu sebe-pobunjenika igrao do kraja, uz asistenciju licermerne svevidosti i svevidovitosti postojanja.

Ja se, dakle, bunim u nekome ko me močno uzima u svoje prazno krilo. Priznajem li ja, lažni pobunjenik, boga, jesam li se zamenio sa nekim sobom u drugome, nekim zamišljenim sobom, nekim sobom u onoj ruci koja je ispitivala reči moje pobune, moje prazne jer neaktivne, nedelatne tačke u svetu?

Prištvo bogu u svetu je oduvek bilo sumnjičivo. Njegova povlašćena apsolutnost ponistiava je vrednost čoveka i svih njegovih prolaznih dela. On je o čoveku znao sve. Postojanje je oduvek bilo nesumnjivo i oduvek se krije iz neznanja čovekove suštine. Bogu se je moglo reći sve, on je velikodušno praštao. U postojanju se je moglo učiniti sve; čovek je to velikodušno prihvatao kao vrstu animiranja, sakramentalnog govorenja pred gospodom. Ispovest bogu svest nije kontrolisala (moralna bi tada proveriti i postojanje boga), kao što ni postojanje nije sebe ukidalo prelastom duha (budističkim, taoističkim, platonovskim ili jaspersovskim) u nepredmetno biće. Podvest i u jednom i u drugom slučaju (u isповesti bogu i ispovednom primanju postojanja) izravnjava svoje račune sa cenurom nad — ja. Koliko se onda ja — ličnost stvarno potvrđujem u postojanju ako ono ne odjekuje u celoj psihofizičkoj strukturi ličnosti, ako ga ne potvrđuje sloboda bića?

Ja postojim protiv slobode svoga bića. Nije li onda i moja pobuna — pobuna protiv te slobode, nije li onda i ta sloboda — svoja sopstvena negacija?

Moja akcija postojanja prisvaja, istorija im nudi mesto u muzeju, subordinatorski poredak sveta ih prima u svoju piramidu, smrt je na njenom vrhu. Još uvek sam između pada i poleta.

I, umesto pobune, ostaje mi privatnost, koju mi

nudi postojanje, koju nudim postojanju, ostaje mi da nesporazume u svetu razrešavam u njegovoj uzbudljivoj fabuli. Tako privatnost i postojanje kao istorija i poredak sveta opstaje zajedno, dopunjaju jedno drugo, stabilizuju se, združuju se u veoma pouzdanu, obezbedenu instituciju, u koju sloboda bića ne može ući i u koju nema ni potrebe da ulazi.

Uzalud znam, jer to znanje je van moje tačke u svetu, ono mi je kazano, pokupio sam negde usput, u svakom slučaju nije mi ga moja tačka došapnula, tada bi me obavezivalo, da se suština življenja, da se vrednost življenja ispoljava u videnju sopstvene ličnosti kao osobne ličnosti, u trenutku objektiviranja slobode bića, carskog reza svesti koja me izvlači iz navike da sebe osećam kao deo života, koja mi predložava naviku kao naviku, i tako je razara, upravo time otkriva naviklost navike, sebe hvata u trenutku uobičajene akcije kao u nečemu izuzetnom, nevidenom. Tako se otkriva moralnost mojih akcija, ali tako otkrivam i svoju slobodu i odgovornost za nju. U mehanici navike ne samo da ne postoji svest o odgovornosti nego ne postoji ni odgovornost. Tu je sve pretvoreno u rutinu, u uvezbanost. Postojanje — da bi ostvarilo moralnost i slobodu, da bi znalo čovekovu sudbinu — mora mehanici pokazati da je mehanika, mora je izdvojiti iz opštog kretanja, zaustaviti je i osvetliti u trenutku njenog savršenog mehaničkog trajanja. Taj zrak svetlosti će zebuniti mehaniku, možda čak i zapreparisti, učiniti je tudom, I, to je dovoljno. Ličnost je mogla doći sebi, svom vremenu, ovom sada po kome postojim i kao privatnost i kao pobunjenik, u kome moram da se desim. Istorija i njeno vreme su van mene, van moje obaveznosti u svetu, van koordinata moje tačke. Udes njenih junaka prihvativat mehanički, čak i onda kad sam siguran da su sobom ispunili sav prostor svoje tačke u svetu. Ja sam u svom vremenu, u ovom traženju pobune, u ovom očekivanju smrti. Istorija mi tu ne pomaže, ona je pouka, a od pouke se moram distancirati. Ja joj suprotstavljam neiskustvo, neistoričnost ovog sada, ove moje tačke u svetu koju tražim, koju mogu imati samo kao pobunjenik, ovog vremena moje tačke značajno različitog od onog što ga je istorija zabeležila. Sađašnjost mi nudi obilje mogućnosti, i svaka od njih je potencijalno moja. Istorija zna samo za jednu, onu realizovanu. A realizovana mogućnost me obavezuje u meri u kojoj me tradicija obavezuje. (Istorija svest malo utiče na sadašnjost i budućnost, inače čovečanstvo ne bi tako bezumno pripremalo svoju propast.) Stoga istoriju, sa svim njenim verovatnoćama i pretpostavkama, primam samo kao igru. Istorija krv nema snagu crvene tečnosti koja hrani moje telo. Ona je poetska slika banalizovana, apstrahovana dugom upotrebom. Pa ipak čovek i dalje traži smisao u istorijskoj determinaciji, a postojanje nastavlja priču o takozvanom alieniranom čoveku, njegovoj testkobi, egzistencijalnom strahu, o razorenoj ličnosti, osovoštaju dezintegransnosti, sizifovstvu XX veka, izraženom u obaveznosti življenja prema kome sam indiferantan, u kome jesam ja — objekt mehanike, ja — mehanička svest o znakovima pored puta koji bi morao biti moj, o rasplasti čoveka XX veka, o kome mi govori literatura svojom samoćom, koju opet moram da shvatim kao svoje prirodno stanje i, odatle, kao obećanje čoveku čoveka; najzad, da shvatim sebe kao svoj direktni cilj, iako nikad nisam mogao da prihvatom sebe kao svoju najvišu svrhu. To mi govori čovekova istorija religija, istorija duha. On ni danas, kad je na razmeđu između boga, koji ne postoji, i sebe, koga ne zna, ne zaboravlja vjeruju postojanja, jer je umesto sebe — slobodnog bića odabro m o r a l o biće postojanja.

Ja sam rob moralnosti postojanja.

A moralnost je nešto što ne zna za determinaciju,

što se ne može utvrditi kao zauvek jedno,

lako je u srodstvu sa većnošću koliko i moja

sudbina, koja mi je data kao što mi je dodeljena

moja tačka u svetu, kao što mi je obećano (jedino

obećanje u koje ne mogu sumnjati) poslednje i

vrhunsko iskustvo — smrt.

Ja sam u pobuni kao u očekivanju smrti.

Ne bunim li se, možda, da bih skratio čekanje

svoj završnog JESAM ili je pobuna nemoguća

(ZAŠTO NE I MOGUĆA?) upravo zbog tog moga

čekanja smrti. A ona, mada poslednja moja variabilna, jeste i prva moja konstanta, jeste prva moja afirmisana pobuna, realizacija, nesumnjiva, moje tačke u svetu, pomirenje pada — poleta i slobode bića.

Radovan KORDIĆ

doko stojić

2 PESME

LEPOTA

Ko nije video crne cvetlove pada,
nek ne peva o ponorima i fami.

Lepoto, zarobljen tvojom silom svako strada,
lepto, bez tebe smo pusti i sami.

Nestajemo kao boja cveća, kao miris vatre,
dok svemu kažeš zbogom, prode vek.
Kap bola može celog da me safre,

ničemu ne vredi tražiti lek.

Trešnja,
8. XII 1968.

PAMTIVEK

Sunce pada iza tamnih gora
budi oči nekog drugog sveta.
Biljko, bila metak ili meta
ubija me prolaznico svoga cveća.

Uništiše sreću pre nego bude danočnica.
Smrt klija u poslednjoj kapi dozrelosti,
samo je želja nestvarna moćna,
samo bezumno hrabri svelte kosti.

Trešnja,
1. XII 1968.

marko vešović

3 PESME

TIŠINA

Uroni uho u vreli jastuk, u vreme,
I slušaj srce kako ti blago šuška,
Neki se prividi definjstvo, pričuje zvuk kolevke,
I predaj se tišini srž nek ti koštanu pije,
I bubnom opnom izmeri težinu sveda,
Od koje glava prska kao zreli maslačak,
I želi zvuk neki da zasja na ivici života,
I opet u jastuku oslušni srce doba.
Dok vetr lupka kapijom onog sveda,
Čuješ li, u krvi tvojoj kako mrmore mrtvi?

GLAVOBOLJA - U SNU

Večiti osmeħ, užasa deťe, s umrle slike,
Vezuje oħra sveda.
Sudbine znake u gustom letu plicā niko
Odavno ne gonefa.

A pustog hrama sen kroz svemir boga frazi,
Kolevko ničeg, glavo!
Mere za stvari mru; pulsav mi mozak važe
Na dlau davo.

Užasnut, beži plod od zrenja nafrag, k cvetu.

Tu mrak i sjaj se mire.
Izmilela je tvar van dimenzija, elo

I vreme izumire.

STARA PESMA

Ja i beskrajna žena šutimo na postelji —

Dve nežne gole larve u snegu straha od smrti.

Ko da izrazi povest tog večnog hrvališta!

Dok srecem u tišini, shvałamo strašne tajne,

Stvari se miču od žudnje da se u život vrate.

Najmanja ruke krefnja (ko luštem iscrtna)

Zrači poraslim značenjem koje svet prosiруje.

Njene su grudi smede ko staro hrastovo lišje,

A mojom nutrinom luta nešto davnije od reči.

Smoren, kao Bog posle stvaranja svela,

U blešku šibice videh: bezbrojna pokolenja

Iz nas se razmileše na četiri strane svela:

Nek uvek bude nekog da iz mečava zove,

Nek uvek nekog bude zemlji za proždiranje.